

Roma sockenkyrka

Äldst i den nuvarande kyrkan är sakristian, som i slutet av 1100-talet fogades till en liten absidkyrka, av vilken byggnadsstenar påträffats i den nuvarande kyrkans murvall. Den nuvarande kyrkans kor och långhus är från mitten av 1200-talet.

I den korsformiga dageröppningen i korets gavelröste har den runristade gravstenen G 215 suttit inmurad som sidosten. På denna plats granskades dess inskrift av O. v. Friesen 1924. Stenen uttogs snart därefter och förvaras nu i Statens Historiska Museum.

215. Roma sockenkyrka. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 72, 73

Litteratur: F 198: 2. O. v. Friesen, Anteckningar 1924, 1934 (UUB), s. 62 f.; Sveriges kyrkor, Gotland bd 1 (1931), s. 556, 581 f.; SHM inv.bilaga 20.732 (med v. Friesens läsning juli 1934); Handl. 1934, 1945–48 i ATA (ang. förvaring och förvärv till SHM); C. R. af Ugglas, Pater, peccavi . . . (i Fornvännen 1935), s. 81 not 6.

Äldre avbildningar: E. Lundmark, skiss (ej runinskriften) i v. Friesens anteckningar 1924 (renritad återgiven i Sveriges kyrkor, s. 588); H. Andersson, 5 foton 1934 (ATA).

Kistformig gravsten med runinskrift. Den förvaras sedan 1934 i Statens Historiska Museum, inv.nr 20.732.

Gravstenen upptäcktes 1924 i samband med inventeringsarbeten för »Sveriges kyrkor». Den satt då inmurad i södra sidan av den korsformiga dageröppningen i korets gavelröste. Fig. 105. Hällen hade placerats i vinkeln mellan korsets stam och den södra tvärarmen, med huvudändan vänd nedåt, ovansidan inåt mot kyrkvinden och den runristade långsidan mot N, alltså mot öppningen. Stenens vänstra halva var dold liksom huvudändans kortsida; fotändans kortsida, som begränsade korsets södra tvärarm nedtill, var däremot synlig. Runinskriften, den del som var tillgänglig, undersöktes samma år av O. v. Friesen, som sedan föranstaltade om stenens uttagande, »troligen 1925». Mellan 1925 och 1934 förvarades hällen i Statens Historiska Museums depå i Visby, därefter i museet i Stockholm, där den nu är utställd. År 1934 gjorde v. Friesen en förnyad undersökning av inskriften, nu i dess helhet.

Ljusgrå kalksten. Hällen är kistlockformig, rektangulär. Längd 84 cm, bredd 47 cm, tjocklek 25,5–27 cm. Den undre delen är skild från den något indragna överdelen medelst en karnisartad, grund hålkäl. På den plana översidan ristad ornering. Mittfältet, innanför en ram med njurformade ornament, upptages av ett latinskt kors med små njurformade ornament i vinklarna. Fotsidans kortsida prydes av ett

reliefhugget kors. Undersidan är i sin helhet planhuggen med rikliga spår av kyrkmurens kalkrappling. Övre högra hörnet av stenen är skadat liksom det nedre vänstra. Runinskriften med 3–3,5 cm höga tecken, ristad mellan ramlinjer omedelbart nedanför hålkälen, börjar till höger om fotändans kors, fortsätter utefter högra långsidan och avslutas ett stycke in på huvudändans kortsida. Denna sistnämnda sidas inskrift saknar – i varje fall nu – övre ramlinje, inskriften står också här närmare hålkälen än på de övriga sidorna. Vänstra långsidan saknar inskrift.

Inskrift:

hailui : lit : giera : stain : ok : botulfr : yftir : olaf : ok : bo - ... şyni : sina

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

»Hailvi lät göra stenen, och Botulv, efter Olav och Botte, sina söner.»

Till läsningen: Runorna **a**, **n**, **o** och **t** har dubbelsidiga bistavar; bistavarna är ovanligt långa och ofta förhållandevis lågt placerade; i **f**-runorna (27, 30, 37) når nedre bistaven inte upp till övre ramlinjen. Före **l h** en begränsningslinje för skriftbandet. **4 l** har mitt på huvudstaven en fördjupning med ojämna kanter, av v. Friesen uppfattad som stingning, dock sannolikt oavsiktligt tillkommen, skada. Toppen av **7 l** är bortnött, bistaven till stor del bevarad. **8 i** är ej stungen. Bistavarna i **9 t** är grunda. **10 g** är tydligt stungen på huvudstaven. **12 e** är stungen. Toppen av **17 a** är bortslagen. **28 r** är säker. **29 y** är stungen med en djup punkt. Spetsen av bistaven i **39 k** är bortslagen. Övre punkten i följande skiljetecken är nu mycket grund. Övre tredjedelarna av **40 b**, **41 o** och **r**. **42** har gått förlorade i samma bortslag som skadat **39 k**; **40 b** och **41 o** har dock bevarade karakteristika. Den bevarade nederdelen (två tredjedelar) av huvudstaven i **r**. **42** visar inga spår av någon anslutande bistav, sådan kan dock ha funnits upptill i bortslaget (t. ex. **t** eller **l**) eller möjligen i det vittrade partiet till höger. Till vänster om huvudstaven är ytan oskadad, alltså kan v. Friesens tanke, att runan varit **a** (i ett *Boa*) elimineras. Avståndet till föregående runa (**o**) talar för **t**-bistavar. Därefter inga spår av ristning i långsidans skriftband, ytan är starkt vittrad, utrymme finns för en runa. Av **43 s** återstår bara tredje leden, textsammanhanget bestämmer runan som **s**. **R. 44** är skadad mellan huvudstav och bistav, varför det är omöjligt avgöra om runan har varit stungen eller ej. O. v. Friesen anser, att en obetydlig fördjupning högt uppe mellan huvudstav och bistav är huggen som stingning: »Pricken grund men torde vara säker. Kanske var nedre partiet mellan stavarna bortfallet redan då den högt upp sittande grunda pricken anbraktes, och kanske var bortfallet orsaken till att den sattes så långt upp.» Fördjupningen övertygar inte som stingning, snarare har den väntade punkten funnits i det bortslagna stycket. Intet skiljetecken efter **50 a**.

O. v. Friesens läsning 1934 framstår tydligast i SHM:s inventariefil. De små avvikelserna jämfört med den ovan hävdade framgår av min kommentar till läsningen.

Måtten visar att hällen är en barngravsten. Den har ombesörjts av Hailvi över hennes två söner. Släktskapen med Botulv framgår inte, ordföljden talar emot, att han skulle vara far till de båda barnen, för talar den gemensamma förleden i Botulv och Botte.

Kvinnonamnet *Hailvi* förekommer också på G 136 och möjligen på G 200. I övrigt är namnet inte känt. Förleden ingår sannolikt i den dödes namn i G 136, **hair : -os** Hailfos(?). *Botulfr* och *Olafr* hör till de vanligaste mansnamnen på gutniskt område med ett 15-tal respektive 20-tal runbelägg. Inskriftens tredje mansnamn, som nu är svårt skadat, skulle enligt v. Friesen (1934) kunna vara *Boi*, välkänt från östnordiskt område. Nu kan emellertid den skadade runan **42** inte vara **a**, som den oblika formen kräver. Utrymmet efter **r. 42** tillåter en runa, dock inte mer, dvs. namnet skulle ha innehållit högst fyra runor. Med hänsyn till *Bot*-namnens stora frekvens på Gotland föreligger här säkerligen ett sådant, men då i hypokoristisk form, *Botti*, och visserligen sällsynt. Det äldsta belägget hittills är från 1303 (SD 2 s. 373). Runbelägget är äldre. Att v. Friesen tidigare umgåtts med tanken på ett *Bot*-namn, visar transkriptionen »bot(mund?)» i Sveriges kyrkor (1931). Den har dock skett utifrån den första, ofullständiga läsningen

Fig. 105. G 215. Roma sockenkyrka. I gavelröstets korsformiga dageröppning påträffades G 215 som sidosten i nedre södra svickeln. Foto A. Edle 1925 efter gravhällens uttagande och öppningens renovering.

(1924), medan stenens huvudända fortfarande var dold i muren; den sedermera uppdagade runföljden 44–50 har fått honom att ändra mening.

Runföljden 29–33 är en skrivning för *eftir* med motsvarighet på bildstenen G 92.

Hällen har förut daterats till tiden omkring 1100 (C. R. af Ugglas) men torde snarare vara från mitten av 1100-talet (Aron Andersson). Den förhållandevis tidiga dateringen styrkes av runformerna med dubbelsidiga bistavar samt det konservativa bruket av prepositionen *eftir*.

216. Timans, Roma sn. Nu i Gotlands Fornsal

Pl. 74, 75

Litteratur: W 14. [R.] St[effe]n, Anteckningar 29.6.1940 (Gotlands Fornsal); M. Stenberger, Brev t. O. v. Friesen 2.7 och 8.7.1940 (Gotlands Fornsal), Skrivelse t. Riksantikvarien 31.7.1940 (ATA); O. v. Friesen, Brev t. M. Stenberger 6.7 och 11.7.1940 (Gotlands Fornsal), Anteckningar 7.7.1940 (s. 48 f.; UUB), Runbrynet från Timans i Roma (i Gotländskt arkiv 13, 1941, s. 7 f.), Runinskriften från Timans i Roma (i ANF 56, 1942, s. 275 f.); Osign. tidn.artiklar, efter intervju m. M. Stenberger, i Stockholms-Tidningen, Gotlands Allehanda, Gotlänningen 8.8.1940; S. B. F. Jansson, Några okända uppländska runinskrifter (i Fornvännen 1946), s. 263, De foro dristigt ... (i Sv. Turistföreningens Årsskr. 1949), s. 101 f., Om främmande länders och orters namn i svenska runinskrifter (i Ortnamnsarkivets i Uppsala Årsskr. 1954), s. 35 f., Runinskrifter i Sverige (1963), s. 92, 2. uppl. (1977), s. 93; B. G. Söderberg, Gotland (1948), s. 113 f., Strövtåg i Gotlands historia [1971], s. 41 f.; M. Olsen i NlYR 3 (1954), s. 305 not 2, 307, 4 (1957), s. 259; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (Palaestra Bd 224, 1958), s. 165 (nr 196).

Äldre avbildningar: G. Svahnström foto 1940 (Gotlands Fornsal och ATA, återgivet i Jansson a. aa. 1963, 1977); N. Lagergren, 3 foton 1940 (ATA; återgivna i v. Friesen a. aa. 1941 och 1942); I Anderson foto 1954 (ATA).

Sandstensbryne med runinskrift. Förvaras i Gotlands Fornsal, inv.nr C 9181.

»För någon vecka sedan påträffades under grävning vid Timans i Roma socken på Gotland ett knappt 9 cm långt stenstycke, vars ena sida äger tre runrader. Inskriften förefaller originell (försök till tydning har gjorts av rektor R. Steffen och dr H. Gustafsson) ...», skriver landsantikvarien i Visby, docenten Mårten Stenberger till O. v. Friesen den 2 juli 1940. Han tillägger den 8 juli angående proveniens: »Beträffande fyndomständigheterna för Timansstenen är tyvärr inte mycket att säga. Stenen hittades av en arbetare på ca 40 cms djup vid grävning av ett schakt för telefonkabel i åker ca 50 meter öster om Timans i Roma. I närheten av fyndplatsen (ett par meter) passerade schaktet på ungefär 60 cms djup ett mindre antal bredvid varandra liggande gråstenar av ungefär en mansbördas storlek vardera. Dessa stenar *kunna* tillhöra en grav, enär fragment av sannolikt människoben påträffades invid dem. Men om det i så fall kan vara något samband mellan denna grav och stenen torde vara tvivelaktigt. Någon grävning kunde ej företagas på fyndplatsen vid mitt besök till följd av dennas läge i åker med växande gröda. Det vore kanske skäl uti att göra en undersökning i höst efter bärgningen. Det var ju en lycklig tillfällighet att den lilla stenen blev observerad och tillvaratagen av arbetaren. Den andra hälften av gjutformen har ej hittats.» Undersökningen kom aldrig till stånd, och föremålet torde få betraktas som lösfynd. I museets inventarieförteckning uppges angående förvärvet: »Köpt 1940 av hr Gustaf Svensson, Lindvägen 15, Visby, för kr. 15:–». Om säljaren och upphittaren är identiska framgår inte, men det förefaller rimligt.

Den första granskningen av runinskriften har Richard Steffen redovisat i ett PM den 29.6.1940. Den skedde tillsammans med fil. dr H. Gustavson. En vecka senare (8.7.1940) undersöktes den av O. v. Friesen och publicerades året efter. 1944 skedde ytterligare en granskning, genom E. Wessén (W 14).

Föremålet, ena änden av det ursprungliga brynet, av grå sandsten, är 8,5 cm långt med en största bredd av 4,5 cm, tjocklek 3,3 cm. Av de fyra långsidorna är två planslipade. Den bredare av dessa har en inskuren liten gjutform till ett runt föremål, 1,8 cm i diameter och ca 1 mm tjockt (fig. 106), på den smalare (3,9 cm bred och obetydligt konkav) är tre rader runor inristade. De båda smalsidorna, tillslipade men inte lika grundligt, har smala sliprännor (för metallspetsar, nålar e. d.). Av de båda kortsidorna är den ena brynets ursprungliga, tillformade ände, den andra är den råa brottytan som uppstått när det slogs itu. Brottkanten är så vittrad, att det är omöjligt avgöra om de grövre sliprännorna, som når ända ut i kanten, har tillkommit före eller efter brottet.

Runinskriften är som nämnt fördelad på tre rader, åtskilda genom två parallella ramlinjer. Båda dessa linjer har ansatts ett litet stycke innanför kanten vid brottet. Därmed står det klart, att stenen hade sin nuvarande form när den ristades och att inskriften är fullständig. Ristningsytans över- och underkant är naturliga yttre begränsningslinjer för översta och nedersta runraderna. Runorna, 1–1,7 cm höga, är nog-

grant ansatta i den övre ramlinjen (el. kanten) och baserna skär i de flesta fall den undre begränsningslinjen. I den översta raden står r. 1–13, i den andra r. 14–29, i den tredje r. 30–41.

Inskrift:

: **ormiga : ulfuair : krikiaŕ : iaursaliŕ : islat : serklat**

5 10 15 20 25 * 30 35 40

»Ormika, Ulvair. Grekland, Jerusalem, Island, Särkland.»

Till läsningen: Ristningen är distinkt och inskriften i praktiskt taget alla detaljer fullt läsbar. Den inledes med ett kolonformigt skiljetecken, i vilket översta punkten dock är otydlig. Runorna **a**, **o** och **t** har genomgående dubbelsidiga bistavar, även **m**; **s** har normalform. 1 **o** har nedåt höger riktade bistavar, som är längre till höger om huvudstaven än till vänster. 2 **r** har kantig, öppen bistav. 3 **m** har högt ansatta, korta bistavar. Samma långsträckta utseende med förhållandevis små bistavar har de flesta runorna, **r** undantagen. Mellan huvudstav och bistav i r. 5 finns en ofrånkomlig, ristad punkt, som förefaller att vara avsiktligt tillkommen; runan alltså **g**. Skiljetecknet efter 6 **a** är tydligt; övre punkten är förhållandevis högt placerad. I 7 **u** är ytan mellan huvudstav och bistav berörd av en vinkelböjd, lång, snett nedåt höger löpande skåra (skada), som med två grenar sträcker sig över r. 7–13 och 24–26; en parallell, liknande repa sneddar över r. 19–22. 9 **f** har raka bistavar. Av 13 **r** är toppen med större delen av bistavens övre del utplånad liksom övre punkten i det följande skiljetecknet. Intet skiljetecken vid andra radens början, endast en naturlig, grund fördjupning lågt i runbandet. 14 **k** är ej stungen. Skiljetecknet efter 20 **r** är tydligt. I 22 **a** är bistaven till vänster om huvudstaven längre än till höger. I 26 **a** dominerar däremot högra delen av bistaven. I 27 **l** finns ett bortslag mellan bistaven och ramlinjen. Det är mycket osäkert om ett par diffusa fördjupningar efter 29 **r** är avsiktliga och skall uppfattas som skiljetecken. Basen i 30 **i** är bortslagen. Över nedre delarna av 33 **a** och 34 **t** löper en kort repa parallell med de ovan nämnda. Skiljetecknet efter 34 **t** är grunt men säkert. 36 **e** är tydligt stungen. 37 **r** har förlorat en stor del av bistavens nedersta led i en kantskada. Detsamma gäller huvudstaven i 38 **k**. Omedelbart till vänster om huvudstaven i 39 **l** finns en liten naturlig fördjupning, ej skiljetecken. 40 **a** och 41 **t** är till sina nedersta delar starkt slitna. Efter 41 **t** finns inga spår av ristning och har säkerligen aldrig funnits.

Övriga granskares läsning av runorna är densamma som ovanstående, med små differenser endast beträffande skiljetecknen. O. v. Friesen noterar den 7.7.1940 angående skiljetecknet efter 29 **r**: »ett : med närstående punkter, tämligen otydliga, i synnerhet den övre»; så även i a. a. 1942, däremot är intet skiljetecken här utmärkt i a. a. 1941. – Wessén: inte skiljetecken efter 29 **r** och 34 **t**, däremot en ensam punkt efter 13 **r** och mellan 38 **k** och 39 **l**. – Jansson anger i a. a. 1946 intet skiljetecken efter 29 **r**, däremot i a. aa. 1948, 1954, 1963 och 1977. Varken Wessén eller Jansson motiverar närmare sina läsningar.

Inskriften är sensationell, namnen på fyra fjärran belägna länder, mål för nordiska vikingars äventyrsfyllda färder till olika hörn av den då kända världen. Fyndet väckte förstaeligt nog skepsis. En omsorgsfull, kritisk granskning, både naturvetenskapligt och runologiskt, avlägsnade dock varje tvivel om dess äkthet. Allt samverkade i positiv riktning. Samma gamla patina på alla ytor och i all ristning. Den vikingatida normalformen av **r**-runan med öppen bistav, som en förfalskare lätt förbiser i sin hantering. Formen **krikiaŕ**: »Den expert på fornsvenska, som trots handböckernas¹ *grikir* konstruerar den riktiga formen **krikiaŕ** fabricerar icke runinskrifter!» Orden är O. v. Friesens.

Av de ovan nämnda forskarna har O. v. Friesen först och utförligast behandlat inskriften, och det är på hans tolkning som de övriga stöder sig. v. Friesens behandling finns i två versioner, i Gotländskt arkiv 13 (1941), s. 7f., och i ANF 56 (1942), s. 275f. Den första uppsatsen är populärvetenskaplig, den

¹ Schlyter, Ordbok till de svenska landskapslagarna samt Noreen, Aschw. Gr. § 339a. 3, § 407a. 1; här rekonstrueras ordet missvisande som *i*-stam.